

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin

Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları
tərəfindən irqi profiləşmənin qarşısının
alınması və onunla mübarizə üzrə

36 sayılı (2020) ümumi tövsiyəsi

İNSAN HÜQUQLARI

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

**Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir**

**UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS**
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İrqi Ayrı-seçkiliyin Ləğv edilməsi
üzrə Komitənin Hüquq-mühafizə
orqanları əməkdaşları tərəfindən
irqi profilləşmənin qarşısının
alınması və onunla
mübarizə üzrə 36 sayılı
Ümumi Tövsiyəsi
(2020)

“İrqi Ayrı-seçkiliyin Bütün
Formalarının Ləğv Edilməsi
haqqında” Beynəlxalq Konvensiya

Paylanma: Ümumi
17 dekabr 2020-ci il

Əsli: İngilis dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə

Hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmənin qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə 36 saylı Ümumi Tövsiyə (2020)*

I. Giriş

1. İrqi ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə 92-ci sessiyasında “Müasir dünyada irqi ayrı-seçkilik: irqi profilləşmə, etnik təmizləmə və aktual global məsələlər və problemlər” mövzusunda müzakirə aparmaq barədə qərar qəbul etmişdir. Bu tematik müzakirə 29 noyabr 2017-ci il tarixində Cenevrədə keçirilmiş və bu günə qədər irqi profilləşmə və etnik təmizləmə ilə mübarizə sahəsində əldə olunmuş təcrübələrin, çətinliklərin və çıxarılan dərslərin təhlilinə və Komitənin irqi profilləşmə və etnik təmizləməyə qarşı fəaliyyətini yerlərdə daha təsirli etmək üçün necə gücləndirə biləcəyinə həsr olunmuşdur.

2. Müzakirələrin yekununda Komitə iştirakçı iştirakçı Dövlətlərə öz öhdəliklərini, o cümlədən hesabat öhdəliklərini yerinə yetirməkdə kömək etmək məqsədilə irqi profilləşmənin qarşısının alınması və onunla mübarizəyə dair təlimatların yer alacağı ümumi tövsiyə layihəsinin hazırlanması üzərində işləmək niyyətini bəyan etmişdir. Hazırkı ümumi tövsiyə irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədə bütün maraqlı tərəflər üçün nəzərdə tutulmuşdur və Komitə onun nəşri vasitəsilə demokratiyanın, qanunun aliliyinin, icmalar, xalqlar və iştirakçı Dövlətlər arasında sülh və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsinə töhfə vermək istəyir.

3. Komitə özünün doxsan səkkizinci sessiyasında bütün maraqlı tərəflərlə məsləhətləşmələr əsasında irqi profilləşmənin qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə ümumi tövsiyə layihəsinin hazırlanması məqsədilə müzakirələrə başlamışdır¹ Komitə həmçinin, süni intellektin tətbiqinin irqi profilləşməyə necə

* Komitənin 102-ci sessiyasında (16-24 noyabr 2020-ci il) qəbul edilmişdir.

¹ Ümumi tövsiyə layihəsi ilə bağlı materiallar bu linkdə mövcuddur:

www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/GC36.aspx.

təsir edəcəyi məsələsinə xüsusi diqqət yetirməklə müxtəlif profilli mütəxəssislərlə müzakirələr keçirmişdir.

II. Müəyyən edilmiş prinsiplər və təcrübə

4. Hazırkı ümumi tövsiyə layihəsini hazırlayarkən Komitə, ilk növbədə, iştirakçı Dövlətlərin hesabatlarının nəzərdən keçirilməsi kontekstində və əsas ümumi tövsiyələr baxımından hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən yol verilən irqi profilləşmənin qarşısının alınması ilə bağlı təcrübəsini nəzərə almışdır. Komitə özünün ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə dair 30 sayılı (2004) ümumi tövsiyəsində ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərə qarşı irqi profilləşmə məsələsinə açıq şəkildə toxunmuş və bu tövsiyədə iştirakçı Dövlətlərə terrorizmlə mübarizədə görülən hər hansı tədbirlərin məqsəd və ya təsir baxımından diskriminativ xarakter daşmamasını və irq, rəng, nəsil və ya milli və ya etnik mənşə əlamətlərinə əsasən həyata keçirilməməsini və ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərin irqi və ya etnik profilləşməyə və ya stereotiplərə məruz qalmamasını (paraqraf 10) təmin etməyi; Komitə cinayət ədliyyə sisteminin idarəçiliyi və fəaliyyətində irqi ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına dair 31 sayılı ümumi tövsiyəsində (2005) iştirakçı Dövlətlərə dindirmələrin, həbslərin və axtarıqların sırf şəxsin zahiri görünüşünə, dərisinin rənginə və ya irqi və ya etnik qrupa mənsubiyyətinə görə həyata keçirilməməsini və ya şəxslərə qarşı daha ciddi şübhələr yaradan hər hansı profilləşməyə yol verilməməsini (paraqraf 20); və Afrika mənşəli şəxslərə qarşı irqi ayrı-seçkiliyə dair 34 sayılı ümumi tövsiyəsində (2011) iştirakçı Dövlətlərə hüquq-mühafizə orqanlarının rəsmiləri, siyasətçilər və təhsil işçiləri tərəfindən Afrika əsilli insanları irqi mənsubiyyətinə görə təqib etmək, damğalamaq, stereotiplər tətbiq etmək və ya xarakterizə etmək meylinə qarşı qətiyyətli tədbirlər görülməsini tövsiyə etmişdir (paraqraf 31). İrqi profilləşmə məsələsinə digər tövsiyələrdə də toxunulmuşdur. Məsələn, hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına insan hüquqlarının müdafiəsi üzrə təlimlərin keçirilməsinə dair 13 sayılı (1993-cü il) ümumi tövsiyədə Komitə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının irqindən, dərisinin rəngindən, milli və etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslərin hüquqlarına hörmət olunmasını təmin etmək üçün təlim keçməli olduqlarını vurğulamışdır (paraqraf 2); yerli xalqların hüquqlarına dair 23 sayılı ümumi tövsiyədə (1997) Komitə yerli xalqların hər hansı ayrı-seçkilikdən, xüsusilə də yerli mənşəyə və ya kimliyə əsaslanan ayrı-seçkilikdən azad olmasını vurğulamışdır (paraqraf 4 (b)); qaraçılara qarşı ayrı-seçkiliyə dair 27 nömrəli ümumi tövsiyədə (2000-ci il) Komitə iştirakçı Dövlətlərə vəziyyətdən asılı olaraq polis tərəfindən qaraçılara qarşı, xüsusilə onların həbsi və saxlanılması ilə bağlı qanunsuz güc tətbiqinin qarşısını almaq (paraqraf 13) və qaraçı icmaları ilə polis arasında etimadın yaradılması üçün

tədbirlər görməyi tövsiyə etmişdir; Konvensiyadakı xüsusi tədbirlərin mənası və əhatə dairəsi üzrə 32 sayılı (2009-cu il) ümumi tövsiyədə (2009) və irqi nifrət motivli çıxışa qarşı mübarizə üzrə 35 sayılı ümumi tövsiyədə (2013) Komitə “ayrı-seçkiliklərin kəşşməsi” anlayışını qeyd etmiş və bununla ayrı-seçkiliyin Konvensiyanın 1-ci maddəsində sadalanan əsas və ya əsaslarla birlikdə mövcud olduqda ikili və ya çoxsaylı ayrı-seçkilik halları (məsələn, gender əlamətlərinə və dini mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik) (paraqraf 7) olduğunu təsbit etmişdir.

5. Komitə özünün yekun mülahizələrində dəfələrlə hüquq-mühafizə orqanlarının məmurları tərəfindən irqi profilləşmədən istifadə olunması ilə əlaqədar narahatlığını ifadə etmiş və iştirakçı Dövlətlərə bu təcrübəyə son qoymaq üçün tədbirlər görməyi tövsiyə etmişdir.²

6. Bundan əlavə, bir sıra digər beynəlxalq insan hüquqları mexanizmlərində irqi profilləşmə açıq şəkildə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüququn pozulması kimi qiymətləndirilmişdir. 2009-cu ildə İnsan Hüquqları Komitəsi “*Williams Lecraft İspaniyaya qarşı*”³ məhkəmə işi üzrə qərar qəbul etməklə irqi profilləşməni qeyri-qanuni ayrı-seçkilik kimi bilavasitə qəbul edən ilk müqavilə orqanı olmuşdur. İnsan Hüquqları Komitəsi qəbul etdiyi ən son yekun qeydlərində müntəzəm olaraq miqrantlar, sığınacaq axtaranlar, Afrika əsilli şəxslər, yerli xalqlar, eləcə də dini və etnik azlıqlar (o cümlədən qaraçılar)⁴ kimi konkret qruplar hədəfə alınmaqla hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmə təcrübələrinin davam etməsindən narahatlığını ifadə etmişdir; eyni narahatlıqları İşgəncələrə Qarşı Komitə də ifadə etmişdir.⁵

7. 2001-ci ildə Cənubi Afrikanın Durban şəhərində keçirilən İrççilik, İrqi ayrı-seçkilik, Ksenofobiya və bununla bağlı Dözümsüzlüyə Qarşı Ümumdünya Konfransında Üzv Dövlətlər tərəfindən qəbul edilmiş Durban Fəaliyyət Proqramında iştirakçı Dövlətlərə şəxslərin istintaq fəaliyyətinə cəlb edilməsi və ya şəxsin cinayət əməli törədib törətməməsini müəyyənləşdirmək üçün əsas kimi polis və digər hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının bu və ya digər dərəcədə irq, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanan irqi profilləşmə təcrübəsini aradan

² CERD/C/RUS/CO/23-24, paraqraf 15–16; CERD/C/CAN/CO/21-23, paraqraf 15–16; CERD/C/ITA/CO/19-20, paraqraf 27–28; CERD/C/ESP/CO/21-23, paraqraf 27; CERD/C/SVN/CO/8-11, paraqraf 8 (d); CERD/C/POL/CO/20-21, paraqraf 11; CERD/C/NLD/CO/19-21, paraqraf 13–15; CERD/C/CHE/CO/7-9, paraqraf 14; and CERD/C/USA/CO/7-9, paraqraf 8 and 18.

³ CCPR/C/96/D/1493/2006.

⁴ CCPR/C/NZL/CO/6, paraqraf 23–24; CCPR/C/AUT/CO/5, paraqraf 19–20; CCPR/C/FRA/CO/5, paraqraf 15; CCPR/C/ESP/CO/6, paraqraf 8; CCPR/C/RUS/CO/7, paraqraf 9; və CCPR/C/USA/CO/4, paraqraf 7.

⁵ CAT/C/USA/CO/3-5, paraqraf 26; CAT/C/CPV/CO/1, paraqraf 20; CAT/C/ARG/CO/5-6, paraqraf 35; and CAT/C/NLD/CO/7, paraqraf 44–45.

qaldırmaq məqsədilə səmərəli tədbirlər işləyib hazırlamaq, həyata keçirmək və tətbiq etməklə bağlı müraciət edilmişdir (paraqraf 72).

8. Terrorizmə qarşı mübarizə zamanı insanların hüquq və əsas azadlıqlarının təşviqi və müdafiəsi üzrə xüsusi məruzəçi 2007-ci ildə İnsan Hüquqları Şurasına təqdim etdiyi hesabatda qeyd etmişdir ki, 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən sonra müxtəlif dövlətlərin hüquq-mühafizə orqanları bu və ya digər şəxsin güman edilən irqi, etnik mənsubiyyəti, milli mənşəyi və ya dini kimi xüsusiyyətləri özündə əks etdirən terrorçu profillərindən istifadəyə əsaslanan terrorizmlə mübarizə üsullarından istifadə edirlər. Xüsusi Məruzəçi vurğulamışdır ki, terrorçuların “irqi” əlamətlərinə əsaslanan profilləşmə praktikası insan hüquqları prinsipləri ilə bir araya sığmır, potensial terrorçuları müəyyən etmək üçün qeyri-münasib və səmərəsiz vasitədir və bu cür tədbirlərin terrorizmlə mübarizəni kontrproduktiv edə biləcək əhəmiyyətli mənfi nəticələrə səbəb olur.⁶

9. Hazırkı ümumi tövsiyə həm də xüsusilə ölkədaxili və ölkələrarası bərabərsizliyin azaldılması üzrə 10-cu Dayanıqlı İnkişaf Məqsədi və dayanıqlı inkişaf üçün sülhsevər və açıq cəmiyyətlərin təşviqi, hamı üçün ədalət mühakiməsinə çıxış imkanının təmin edilməsi və qurumların bütün səviyyələrdə səmərəliliyinin və hesabatlılığının təmin edilməsi üzrə 16-cı Dayanıqlı İnkişaf Məqsədi baxımından Komitənin işi üçün ən mühüm istinad nöqtələri və meyarlar təmin etməklə ilk növbədə heç kimi unutmamaq və hamıdan çox geridə qalmış şəxslərə diqqət yetirmək kimi ümumi öhdəliklərin həyata keçirilməsi və onlara töhfə vermək məqsədilə hazırlanmışdır.

III. Tətbiq sahəsi

10. Komitə dəfələrlə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən şəxsin güman edilən irqi, dərisinin rəngi, mənşəyi və ya milli və ya etnik mənsubiyyəti kimi konkret xüsusiyyətlərə əsaslanmaqla müxtəlif azlıqlara qarşı irqi profilləşmədən istifadə olunması ilə əlaqədar öz narahatlığını ifadə etmişdir. Komitə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları (məsələn, polis əməkdaşları və sərhəd xidməti əməkdaşları) tərəfindən öz vəzifələrini yerinə yetirərkən insanların əsassız şəkildə saxlanması, onların sənədlərinin əsassız olaraq yoxlanılması, dəmir yolu vağzallarında, qatarlarda və hava limanlarında sərnəşinlərin şəxsi əşyalarına seçim əsasında baxış keçirilməsi və əsassız həbslərlə bağlı məlumatlardan narahatlığını

⁶ A/HRC/4/26, paraqraf 34 və 83.

ifadə etmişdir.⁷ Komitə bəzi etnik qrupların nümayəndələrinə qarşı qərəz və dözümsüzlüyü gücləndirən terrorizm və miqrasiya ilə bağlı çoxsaylı narahatlıqlar fonunda irqi profilləşmənin artması faktını narahatlıqla qeyd etmişdir.

11. Komitə miqrantlar, qaçqınlar və sığınacaq axtaran şəxslər, Afrika əsilli insanlar, yerli xalqlar və qaraçılar da daxil olmaqla milli və etnik azlıqlar kimi konkret qrupların irqi profilləşməyə ən həssas olduqlarını etiraf etmişdir.⁸

12. Bundan əlavə, Komitə qeyd edir ki, təhlükəsizlik, sərhəd nəzarəti və sosial xidmətlərə çıxış kimi sahələrdə yeni texnologiyalardan, o cümlədən süni intellektdən istifadənin artması irqçilik, irqi ayrı-seçkilik, ksenofobiya və digər ayrı-seçkilik formalarını kəskinləşdirə bilər. Bununla belə, hazırkı ümumi tövsiyədə Komitə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmə ilə bağlı alqoritmik qərarların qəbulu və süni intellektə diqqət yetirir; buna görə də süni intellektin tətbiqinin mümkün zərərli nəticələri ilə əlaqəli olan bir çox digər mövzular onun əhatə dairəsinə daxil deyil. Bəzi sahələrdə süni intellektin bir sıra qərar qəbul etmə proseslərində daha çox effektivliyə töhfə verə biləcəyinə baxmayaraq Komitə həmçinin süni intellektdən hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti kontekstində qərarların qəbulu zamanı istifadə edildikdə alqoritmik qərəzlə bağlı real risklərin yarana biləcəyini anlayır. Alqoritmik profilləşmə ciddi narahatlıq doğurur və onun qurbanların hüquqları ilə bağlı nəticələri çox ciddi ola bilər.

IV. İrqi profilləşmənin müəyyənləşdirilməsi və başa düşülməsi

13. İnsan hüquqları ilə bağlı beynəlxalq hüquqda irqi profilləşmənin universal tərifi yoxdur. Bununla belə, müxtəlif beynəlxalq və regional insan hüquqları qurumları və institutları dünyanın bütün regionlarında davamlı şəkildə baş verən və bir sıra ümumi elementlərə malik olan irqi profilləşmənin təriflərini müəyyən etmişlər. İrqi profilləşməyə: (a) hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən yol verilir; (b) obyektiv meyarlar və ya əğlabatan əsaslandırılmaya malik deyil; (c) irq, dərinin rəngi, mənşə, milli və ya etnik mənsubiyyət və ya onların din, cins və ya gender, cinsi oriyentasiya və gender kimliyi, əlillik və yaş, miqrasiya statusu və ya əmək və ya digər statuslarla kəşiməsi fonunda baş verir; (d) immiqrasiyaya nəzarət və cinayətkarlıqla mübarizə, terrorizm və ya qanunu pozduğu iddia edilən və ya qanunun pozulması ilə

⁷ CERD/C/MUS/CO/20-23 və Düzəliş 1, paraqraf 20–21; CERD/C/BLR/CO/20-23, paraqraf 23–24; CERD/C/ESP/CO/21-23, paraqraf 27; və CERD/C/DEU/CO/19-22, paraqraf 11.

⁸ CERD/C/MUS/CO/20-23 və Düzəliş 1, paraqraf 20; və CERD/C/RUS/CO/23-24, paraqraf 15 (b) və 16 (c); CERD/C/CAN/CO/21-23, paraqraf 15 və 16 (a)–(d); və CERD/C/ITA/CO/19-20, paraqraf 27–28.

nəticələyə biləcək digər fəaliyyətlərlə mübarizə kimi konkret kontekstlərdə istifadə olunur.

14. İrqi profilləşmə təsadüfi saxlanmalar, axtarışlar, sənədlərin yoxlanılması, istintaq və həbslər kimi davranış və ya hərəkətlər vasitəsilə həyata keçirilir.

15. Amerikalı İnsan Hüquqları Komissiyası irqi profilləşməni şəxslərə qarşı obyektiv şübhələrdən daha çox, ayrı-seçkilik yolu ilə irq, dərinin rəngi, etnik mənsubiyyət, dil, mənşə, din, vətəndaşlıq və ya doğum yeri və ya bu faktorların birləşməsinə əsaslanan stereotiplər əsasında ictimai təhlükəsizlik və müdafiə məqsədilə qəbul edilmiş taktika və bu xüsusiyyətlərə malik fərdlərin və ya insan qruplarının konkret cinayət əməllərini törətməyə meyli olduqlarına dair yanlış təsəvvürə əsaslanaraq ayrı-seçkilik yolu ilə fərqləndirilməsi kimi xarakterizə edir.⁹ Ərəb İnsan Hüquqları Komitəsi bildirir ki, irqi profilləşmə hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən obyektiv sübutlara və ya fərdi davranışlara istinad etmək əvəzinə güman olunan irqi mənsubiyyət, dərinin rəngi, mənşə, vətəndaşlıq, doğum yeri və ya milli və ya etnik mənşə əsasında ümumiləşdirmə və ya stereotiplərdən istifadə olunması və bu xüsusiyyətlərə malik fərdlərin və ya insan qruplarının konkret cinayət əməllərini törətməyə meyli olduqlarına dair yanlış təsəvvürə əsaslanaraq ayrı-seçkilik yolu ilə fərqləndirilməsi kimi müəyyən edilə bilər.¹⁰ İrqiçilik və Düzümsüzlüyə Qarşı Avropa Komissiyası 2007-ci ildə qəbul edilmiş Hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində irqiçilik və irqi ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə 11 sayılı ümumi siyasət tövsiyəsində irqi profilləşməni nəzarət, təqib və ya istintaq fəaliyyətlərində heç bir obyektiv və ağılabatan əsaslandırma olmadan hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən irq, dərinin rəngi, dil, din, vətəndaşlıq və ya milli və ya etnik mənşə kimi qeyri-obyektiv və ağılabatan olmayan əsaslardan istifadə kimi müəyyən etmişdir.

16. 2015-ci ildə İnsan Hüquqları Şurasına təqdim etdiyi hesabatda irqiçiliyin, irqi ayrı-seçkiliyin, ksenofobianın və əlaqəli düzümsüzlüyün müasir formaları üzrə Xüsusi Məruzəçi qeyd etmişdir ki, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi və etnik profilləşmə zamanı adətən hüquq-mühafizə orqanları, təhlükəsizlik və sərəhəd nəzarət xidmətlərinin əməkdaşları şəxslərin üzərinə ətraflı baxış keçirmək, onların sənədlərini yoxlamaq və istintaq əməllərinə cəlb etmək və ya şəxsin cinayət əməlinə əlinin olub-olmadığını müəyyən etmək üçün irqi mənsubiyyət, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyəti əsas götürürlər.¹¹

⁹ İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya, "Amerikalarda Afrika əsilli insanların vəziyyəti" (2011), paraqraf 143.

¹⁰ Bax: Ərəb İnsan Hüquqları Komitəsinin töhfəsi.

¹¹ A/HRC/29/46, paraqraf 2.

17. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarı bəyan etmişdir ki, irqi profilləşmə dedikdə, hüquq-mühafizə orqanlarının insanları saxlayarkən, onların üzərinə baxış keçirərkən, sənədləri yoxlayarkən və istintaq apararkən və ya şəxsin cinayət əməlinə iştirakı barədə qərar qəbul edərkən obyektiv sübutlara və ya fərdi davranışa deyil, irq, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanan ümumiləşdirmələr aparmaq prosesi başa düşülür. Bu halda, irqi profilləşmə qərarların ayrı-seçkilik əsasında qəbul olunması ilə nəticələnir. Ali Komissar həmçinin qeyd etmişdir ki, irqi profilləşmənin ayrı-ayrı əməkdaşların münasibət və təcrübələrindən və ya hüquq-mühafizə orqanlarının ayrı-seçkilik mədəniyyətindən və ya siyasətindən qaynaqlanmasından asılı olmayaraq, bu təcrübə bir çox qurumlarda dərin köklərə malikdir.¹²

18. Hazırkı ümumi tövsiyənin məqsədləri baxımından, irqi profilləşmə Durban Fəaliyyət Proqramının 72-ci bəndində xarakterizə edildiyi kimi başa düşülür, yəni polis və digər hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının bu və ya digər dərəcədə irq, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyətdən şəxslərin istintaq fəaliyyətinə cəlb edilməsi və ya şəxsin cinayət fəaliyyəti ilə məşğul olub-olmamasının müəyyən edilməsi üçün əsas kimi istifadə etmək təcrübəsi. Bu kontekstdə irqi ayrı-seçkilik çox vaxt din, cins və gender, cinsi oriyentasiya və gender kimliyi, əlillik, yaş, miqrasiya statusu, əmək və ya status kimi digər əlamətlərə görə ayrı-seçkilik təcrübələri ilə kəşisir.

19. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşməyə həmçinin reydlər, sərhad və gömrük yoxlamaları, evdə axtarışlar, təqib üçün obyekt seçmək, asayışı qorumaq və ya bərpa etmək üçün əməliyyatlar və ya immiqrasiya qərarları ilə də əlaqədar da yol verilə bilər. Bu hərəkətlərə küçələrdə asayışın qorunması və antiterror əməliyyatları kontekstində yol verilə bilər.¹³

20. İrqi profilləşmə şüurlu və ya şüursuz, fərdi və ya institusional strukturla bağlı stereotiplər və xurafatlarla əlaqəlidir. Stereotiplər insan hüquqlarının təmin edilməsinə xələl gətirdikdə, insan haqlarına dair beynəlxalq hüququn pozulmasına gətirib çıxarır.¹⁴

¹² Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, *Afrika mənşəli insanların irqi profilləşməsinin qarşısının alınması və bu cür hallara qarşı mübarizə: Müsbət təcrübələr və çətinliklər* (2019), səh. v.

¹³ Bax: A/73/354.

¹⁴ Bax: Məsələn, Simone Cusack, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının Ofisinin sifarişi ilə hazırlanmış tədqiqat hesabatı, "Gender stereotipləri insan hüquqlarının pozulması kimi" (2013).

V. Konvensiya üzrə prinsiplər və ümumi öhdəliklər

21. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının irqi profilləşmə təcrübələrinin aşkarlanması, qarşısının alınması və bu cür hallarla mübarizə, irqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın məqsədlərinə nail olmağın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmə təcrübəsi bunlara əsaslanmaqla insan haqları ilə bağlı fundamental prinsipləri pozur: (a) irq, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyət və ya digər kəşifən əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi; və (b) qanun qarşısında bərabərlik. Bu, həmçinin adekvat hüquqi prosedur və ədalətli məhkəmə hüquqlarını poza bilər. Bu prinsip və hüquqlar Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində (maddə 2 və 7) və Konvensiyada (maddə 2 və 5 (a)) təsbit edilmişdir.

22. Konvensiyanın preambulasında vurğulanır ki, bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və istənilən ayrı-seçkiliyə və ayrı-seçkiliyə hər hansı təhriklərə qarşı qanunla bərabər müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər. Konvensiyada “irqi profilləşmə” termininə açıq şəkildə istinad edilməsə də, bu, Komitəyə irqi profilləşmə təcrübələrini müəyyənləşdirməyə və irqi profilləşmə ilə Konvensiyada müəyyən edilmiş standartlar arasında əlaqəni öyrənməyə mane olmur.

23. Konvensiyanın 2-ci maddəsinə əsasən, hər bir dövlət fərdlər, qruplar və ya qurumlarla münasibətdə hər hansı irqi ayrı-seçkilik əməlinə və ya hərəkətinə yol verməməyi və həm milli, həm də yerli dövlət orqanlarının və qurumlarının bu öhdəliyə uyğun hərəkət etmələrini təmin etməyi öhdəsinə götürür. İrqi profilləşmə irqi fəaliyyətləri, irqi xurafatları və stereotipləri təşviq etmək və möhkəmləndirmək təcrübəsi olduğundan,¹⁵ Konvensiyanın ideyası ilə ziddir. Müvafiq olaraq, iştirakçı Dövlətlər irqi profilləşmənin tətbiq və təşviq olunmamasını təmin etmək məqsədilə öz siyasət, qanun və qaydalarını yenidən nəzərdən keçirməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər qanunvericilik, siyasət və institutlar vasitəsilə ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün fəal addımlar atmağa borcludurlar. İrqi profilləşmə əməllərində iştirakın qadağan edilməsi və dövlət orqanlarının və qurumlarının irqi profilləşmə praktikasını tətbiq etməməsini təmin etmək öhdəliyi həm də Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tələbidir. İrqi profilləşmə təcrübəsi irqindən, dərisinin rəngindən, milli və ya etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin qanun qarşısında bərabərlik və bərabər rəftar hüququ ilə bir araya sığır. Bundan başqa, o, hərəkət azadlığı hüququ kimi digər vətəndaş hüquqlarını ayrı-seçkilikdən kənar tutmaq zəmanəti ilə də bir araya sığır.

¹⁵ Bax: məsələn, CERD/C/IRL/CO/3-4, paraqraf 18.

24. Konvensiyanın 6-cı maddəsinə əsasən, iştirakçı Dövlətlər öz yurisdiksiyaları daxilində hər bir insanı hər hansı irqi ayrı-seçkilik aktlarından səmərəli müdafiə ilə təmin etməyə borcludurlar. Müvafiq olaraq, iştirakçı Dövlətlər dövlət orqanlarının və dövlət qurumlarının irqi profilləşmə təcrübələrinə yol verməməsini təmin etmək üçün qabaqlayıcı tədbirlər görməlidirlər. Konvensiyanın 6-cı maddəsi həmçinin iştirakçı Dövlətlərdən tələb edir ki, öz yurisdiksiyaları daxilində hər kəsə hər hansı irqi ayrı-seçkilik aktına qarşı effektiv müdafiə vasitələri təmin etsin. Iştirakçı Dövlətlərirqi profilləşmə faktlarını təsdiqləmək və bu cür təcrübələrə son qoymaq üçün öz daxili hüquqi sistemlərində adekvat və effektiv mexanizmlərin olmasını təmin etməyə borcludurlar. Bundan başqa, iştirakçı Dövlətlər irqi profilləşmə formasında irqi ayrı-seçkilik nəticəsində dəymiş zərərə görə ədalətli və adekvat kompensasiya və ya ödəniş tələb etmək hüququna zəmanət verməlidirlər. Onlar bu hüququn effektiv şəkildə təmin etməsinə zəmanət verməlidirlər. İrqi profilləşmə təcrübəsinin müntəzəm olaraq müəyyən qrup və ya qrupların üzvlərinə təsir etməsi faktını nəzərə alaraq, iştirakçı Dövlətlərə irqi profilləşmə kontekstində hüquqların kollektiv şəkildə təmin edilməsi mexanizmlərinin işlənilib hazırlanmasını nəzərdən keçirmək tövsiyə edilir.

25. Konvensiyanın 7-ci maddəsində irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizədə tədrisin, təhsilin, mədəniyyətin və məlumatların rolu vurğulanır. İrqi profilləşməyə gəldikdə, iştirakçı Dövlətlərin irqi ayrı-seçkilik aktlarında iştirak etməmək öhdəliklərini yerinə yetirilməsi dövlət orqanlarının və dövlət qurumların davranışından asılıdır. Buna görə də, xüsusilə milli hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının öz öhdəlikləri barədə düzgün məlumatlandırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.¹⁶ İrqi profilləşmə çox vaxt dövlət orqanlarının və dövlət institutların köklü və etiraz edilməyən təcrübələrin nəticəsi olduğundan, iştirakçı Dövlətlər milli hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının irqi profilləşmə praktikasından istifadə etməmək barədə kifayət qədər məlumatlı olmasını təmin etməlidirlər. Bu cür məlumatlılığın artırılması irqi profilləşmə təcrübələrinin həyata keçirilməsinin qarşısını almağa və onların kök saldığı yerlərdə onları aradan qaldırmağa kömək edə bilər. Müvafiq olaraq, iştirakçı Dövlətlər dövlət orqanlarının və hüquq mühafizə fəaliyyətləri həyata keçirən orqanların və qurumların əməkdaşlarının irqi profilləşmə təcrübələrinə müraciət etməməsini təmin etmək üçün lazımı qaydada hazırlıq keçmələrini təmin etməlidirlər.

¹⁶ Bax: 13 nömrəli ümumi tövsiyə (1993).

VI. İrqi profilləşmənin nəticələri

26. İnsanın gündəlik həyatında mütəmadi olaraq irqi profilləşməyə məruz qala biləcəyini nəzərə alsaq, irqi profilləşmə fərdlərin və icmaların münasibətlərinə və rifahına mənfi və kumulyativ təsir göstərir.¹⁷ Effektiv hüquqi müdafiə vasitələri və bərpəedici vasitələrin olmaması fonunda irqi profilləşmənin qurbanları çox vaxt onun təsirini azaldır və həzm etməli olurlar. Öz-özlüyündə qeyri-qanuni olmaqla yanaşı, irqi profilləşmə ümumi hüquq-mühafizə aləti kimi də səmərəsiz və kontrproduktiv ola bilər. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən ayrı-seçkilik hərəkətlərinin qurbanına çevrildiklərini hiss edən insanlar bir qayda olaraq hüquq-mühafizə orqanlarına olan etimadlarını itirirlər və nəticədə onlarla əməkdaşlığa daha az meyilli olurlar və bu hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyət səmərəliliyini məhdudlaşdırır. İrqi profilləşmə təcrübələri hüquq-mühafizə orqanlarının gündəlik işinə təsir edir və istər şüurlu, istərsə də şüursuz hərəkətlər vasitəsilə icmaların zərər çəkmiş cinayət qurbanlarını dəstəkləmək qabiliyyətinə xələl gətirir. Haqsızlıq və alçaldılma hissi, hüquq-mühafizə orqanlarına inamin itməsi, ikinci dərəcəli zərərçəkmə, repressiya qorxusu və qanuni hüquqlar və ya yardım haqqında məlumatlara əlçatanlığın məhdud olması cinayətlər haqqında məlumatların verilməməsinə və cinayətkarlıqla mübarizə məqsədləri üçün toplanan məlumatların azalmasına səbəb ola bilər.

27. İrqi profilləşmə nifrət nitqi ilə sıx bağlıdır və Komitə tez-tez bu iki ayrı-seçkilik formasını çox vaxt eyni vaxtda müzakirə edir.¹⁸ İrqi və ya etnik nifrət əsaslanan ideyaların yayılması, kütləvi informasiya vasitələrində davamlı olaraq nifrət nitqindən istifadə edilməsi və dövlət məmurlarının irqçi siyasi ifadələrdən istifadə etməsi hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları tərəfindən ayrı-seçkiliyi və stereotipləri dərinləşdirir. Nifrət nitqinə məruz qalan etnik qruplar həm də irqi profilləşmənin hədəfinə çevrilirlər. Üstəlik, hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən irqi profilləşmə irqi ayrı-seçkiliklə üzləşən qrupları cinayət törətməyə meyilli edir ki, bu da ümumi siyasi diskursa təsir edir və irqçilik zəminində nifrətin yayılmasını artırır.

28. İrqi profilləşmə insanların mülki və siyasi hüquqlardan, o cümlədən yaşamaq hüququndan (Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsi), azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq (maddə 9), şəxsi həyatın toxunulmazlığı (maddə 17) və hərəkət azadlığı (maddə 12), birləşmək azadlığı (maddə 22) və effektiv hüquqi müdafiə vasitəsindən (maddə 2 (3)) istifadə etməsinə mənfi təsir göstərə bilər.

¹⁷ Bax: misal üçün, A/HRC/24/52/Add.2, paraqraf 57.

¹⁸ CERD/C/RUS/CO/23-24, paraqraf 15–16; CERD/C/SVN/CO/8-11, paraqraf 8–9; və CERD/C/AUS/CO/18-20, paraqraf 14.

29. İnsanların adekvat mənzil hüququ (İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın 11-ci maddəsi), sağlamlıq (maddə 12), təhsil (maddə 13-14) və işləmək (maddə 6) kimi iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarından tam şəkildə istifadə etməsi də irqi profilləşmədən təsirlənə bilər.¹⁹

30. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmə ədliyyə sisteminin bütün səviyyələrində, xüsusilə də cinayət ədliyyə sistemində çoxlu sayda mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. İrqi profilləşmə digər amillərlə yanaşı, bu hallara gətirib çıxara bilər: (a) Konvensiya ilə qorunan müəyyən kateqoriyadan olan şəxslərin həddən artıq kriminalaşması; (b) cinayətkarlıq və etnik mənsubiyyət arasında aldadıcı stereotip əlaqələrin möhkəmlənməsi və sui-istifadə xarakterli əməliyyat təcrübələrinin formalaşması; (c) Konvensiya ilə qorunan qruplar üçün həbs olunmaq saylarının qeyri-mütənasib artması; (d) Konvensiya ilə qorunan qruplara mənsub şəxslərin hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən güc tətbiqinə və ya vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə hallarına daha çox həssas olması; (e) irqi ayrı-seçkilik və nifrət zəminində törədilən cinayətlər haqqında məlumat vermək hallarının azalması; və (f) bu cür təcrübəyə məruz qalan icmaların üzvlərinə qarşı məhkəmələr tərəfindən daha sərt hökmlərin çıxarılması.

VII. Alqoritmik profilləşmə və irqi xurafat və ayrı-seçkilik

31. Sürətli texnoloji inkişaf sayəsində hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının hərəkətləri böyük verilənlər toplusu, avtomatlaşdırılmış qərar qəbuletmə və süni intellekt alətləri və üsullarını əhatə edə bilən alqoritmik profilləşmə²⁰ ilə getdikcə daha çox müəyyən edilir və ya ona əsaslanır.²¹ Bu cür inkişaf hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının qərar və hərəkətlərinin düzgünlüyünü, effektivliyini və səmərəliliyini artırmaq potensialına malik olsa da, həm də qərəzlilik formalaşdırmaq və onu gücləndirmək, ayrı-seçkilik praktikasını dərinləşdirmək və ya bu cür

¹⁹ Bax: İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 5-ci maddəsi.

²⁰ Alqoritmik profilləşdirmə tendensiyaları, nümunələri və ya korrelyasiyaları müəyyənləşdirmək üçün məlumatları təhlil etmək məqsədilə istifadə olunan hər hansı kompüterləşdirilmiş mərhələli üsulu əhatə edir. Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar Agentliyi, *Preventing Unlawful Profiling Today and in the Future: A Guide* (2018), səh. 97.

²¹ Geniş istifadə olunmasına baxmayaraq, "süni intellekt" termini dəqiq müəyyən edilməmişdir. Fikir və ifadə azadlığı hüququnun təşviqi və müdafiəsi üzrə Xüsusi Məruzəçi qeyd etmişdir ki, süni intellekt çox vaxt qərarların avtomatlaşdırılmış, hesablamalar əsasında qəbulu ilə əlaqəli artan müstəqillik, sürət və miqyasla bağlı şərti ifadə kimi istifadə olunur. O, vahid anlayış deyil, daha çox, qərarların qəbul edilməsi və problemlərin həlli kimi kompüterlərə insanların yerinə yetirdiyi xüsusi tapşırıqları tamamlamağa və ya əvəz etməyə imkan verən "kompleks" proseslər və texnologiyalarla bağlıdır (A/73/348, bənd 2).

praktikaya gətirib çıxara bilmək riski böyükdür.²² Alqoritmik təhlil, xüsusilə də süni intellekt metodlarından istifadə edilməklə qərar vermə üsullarının qeyri-şəffaflığını nəzərə alsaq, alqoritmik profilləşmənin diskriminativ nəticələri çox vaxt insan tərəfindən qəbul olunan qərarlara nisbətən daha şəffaf və aşkarlanma baxımından daha çətin ola bilər və buna görə də bu cür qərarlara qarşı iddia qaldırmaq daha çətin ola bilər.²³ Bundan əlavə, insan hüquqları müdafiəçiləri adətən bu cür diskriminativ metodları müəyyən etmək üçün kifayət qədər texniki vasitələrə malik olurlar.

32. Qərəzlərin alqoritmik profilləşmə sistemlərinə daxil edilə biləcəyi müxtəlif giriş nöqtələri, o cümlədən sistemlərin dizayn olunma üsulu, sistemlərə tanıtılan məlumat mənbələri və həcmliyi ilə bağlı qərarlar, tərtibatçılar həmin verilənlər toplusuna daxil oluna biləcək sosial və mədəni qərəzlər, süni intellekt modellərinin özləri və süni intellekt modeli vasitəsilə əldə olunan nəticələrin praktikada necə istifadə olunması ilə bağlı sosial və mədəni qərəzlər mövcuddur.²⁴ Xüsusilə, məlumatlarla əlaqədar bu amillər mənfi nəticələrə səbəb ola bilər: (a) istifadə olunan məlumatlara qorunan xüsusiyyətlərə aid informasiyaların daxil edilməsi; (b) məlumat toplularına “proksi informasiyalar” adlandırılan məlumatların daxil edilməsi (məsələn, şəhərlərdə ayrı-ayrı ərazilərlə əlaqəli poçt indeksləri çox vaxt dolayı yolla insanın irqi və ya etnik mənşəyini göstərə bilər); (c) bu və ya digər qrupa qarşı qərəzli mövqe göstərən məlumatlardan istifadə;²⁵ və (d) istifadə olunan məlumatların keyfiyyətsiz, o cümlədən zəif seçilmiş, natamam, yanlış və ya köhnəlmiş olması.²⁶

33. Alqoritmik profilləşmədən müəyyən yaşayış məntəqələrində və ya müəyyən qruplar və ya hətta ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən cinayət əməllərinin baş vermə ehtimalını müəyyənləşdirmək üçün istifadə edildikdə xüsusi risklər yaranır. Mümkün gələcək hadisələri proqnozlaşdırmaq üçün tarixi məlumatlara əsaslanan proqnozlaşdırıcı polis analitikası, xüsusilə istifadə olunan məlumatlarda yuxarıda təsvir olunan bir və ya bir neçə nöqsan olduqda asanlıqla diskriminativ nəticələrə

²² Bax: A/HRC/44/57.

²³ AI Now, 7 iyul 2016-cı il tarixində Ağ Ev və Nyu York Universitetinin İnformasiya Hüququ İnstitutunun ev sahibliyi etdiyi “AI Now” ictimai simpoziumunun xülasəsi, “The AI Now report: the social and economic implications of artificial intelligence technologies in the near-term” (“AI Now” hesabatı: yaxın perspektivdə süni intellekt texnologiyalarının sosial və iqtisadi nəticələri), səh. 7.

²⁴ A/73/348, paraqraf 38.

²⁵ Məsələn, bir qrupun üzvlərinə qeyri-mütənəbit şəkildə təsir edən həbslər kimi keçmiş ayrı-seçkilik praktikaları profilləşdirmə üçün istifadə edilən məlumatlarda əks olunduqda, bu, alqoritmik profilləşdirmənin nəticələrinə təsir göstərir.

²⁶ Avropa İttifaqının Fundamental Hüquqlar üzrə Agentliyi, “#BigData: discrimination in data-supported decision making”, FRA-nın Əsas Hesabatı (2018), s. 4–5.

gətirib çıxara bilər.²⁷ Məsələn, bu və ya digər məhəllədə aparılmış həbslər haqqında tarixi məlumatları polislərin təcrübəsində irqi qərəzi əks etdirə bilər. Bu məlumatların proqnozlaşdırıcı hüquq-mühafizə modelinə daxil edilməsi gələcək proqnozları eyni, qərəzli istiqamətə yönəltmək riski yaradır, eyni məhəlləyə həddindən artıq polisin cəlb olunmasına gətirib çıxarır və bu da öz növbəsində həmin məhəllədə daha çox həbslərə səbəb ola bilər və onun haqqında mənfi rəy formalaşdırıla bilər.

34. Oxşar mexanizmlərin məhkəmə sistemlərində də mövcud olmasına dair məlumatlar vardır.²⁸ Hər hansı sanksiya tətbiq edərkən və ya kiminsə həbsxanaya göndərmək, zəminə buraxmaq və ya başqa cəza tətbiq etmək barədə qərar qəbul edərkən, dövlətlər fərdin gələcəkdə bir və ya bir neçə cinayət törədə biləcəyi ehtimallarını qabaqcadan proqnozlaşdırmaq üçün getdikcə daha çox alqoritmik profilləşmədən istifadə edirlər. Hakimiyyət orqanları alqoritmin verdiyi baldan şəxsin yaratdığı “təhlükəni” qiymətləndirmək üçün şəxsin, ailəsinin və dostlarının cinayət tarixçəsi, sosial şəraiti, o cümlədən əmək və elmi fəaliyyəti ilə bağlı məlumatları toplayır və bu cür tədbirlərin həyata keçirilmə mexanizmləri adətən sirr olaraq qalır. Alqoritmik profilləşmədən bu şəkildə istifadə yuxarıda 33-cü paragrafda təsvir olunan narahatlıqlara oxşar narahatlıqlar yaradır.

35. Konkret demoqrafik qrupların üzvlərini izləmək və onlara nəzarət etmək üçün sifət tanıma və müşahidə texnologiyalarından getdikcə daha geniş istifadə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ, dinc toplaşma və birləşmək azadlığı, ifadə azadlığı və hərəkət azadlığı da daxil olmaqla bir çox insan hüquqları ilə bağlı narahatlıqları artırır. Bu texnologiya irq, dərinin rəngi, milli və ya etnik mənşə və ya cins kimi diskriminativ əlamətlərə əsaslanmaqla potensial olaraq insanların profilləşməsinə gətirib çıxararaq, insan sifətinin həndəsəsi²⁹ əsasında şəxslərin avtomatik tanınması üçün nəzərdə tutulmuşdur.³⁰ Real vaxt rejimində sifətin tanınması texnologiyası ilə təchiz olunmuş kameralar fərdləri qeyd etmək və izləmək üçün³¹ geniş şəkildə tətbiq edilir ki, bu da Hökumətlərə və digər subyektlərə, yəqin ki, qorunan xüsusiyyətlərə əsaslanaraq, çoxlu sayda insanın hərəkətlərini izləməyə imkan verə bilər.³² Bundan başqa, məlum olmuşdur ki, üz tanımanın dəqiqliyi şəxslərin rəngindən, etnik

²⁷ Bax: Rashida Richardson, Jason M. Schultz və Kate Crawford, “Dirty data, bad predictions: how civil rights violations impact police data, predictive policing systems, and justice”, *Nyu York Universitetinin Hüquq İcmalı*, 94-cü cild (May 2019).

²⁸ Bax: misal üçün, Julia Angwin və digərləri, “Machine bias”, ProPublica, 23 May 2016.

²⁹ A/HRC/44/57, paraqraf 14.

³⁰ A/HRC/41/35, paraqraf 12.

³¹ A/HRC/39/29, paraqraf 14.

³² A/HRC/41/35, paraqraf 12.

mənsubiyyətindən və ya cinsindən asılı olaraq fərqlənə bilər ki, bu da ayrı-seçkiliyə səbəb ola bilər.³³

36. Bəzi hallarda ayrı-ayrı şəxslərin etnik və ya milli mənsubiyyətini müəyyənləşdirmək üçün aparılan DNT analizlərində alqoritmlərdən istifadə edilir. Bu cür DNT analizlərinin nəticələri profilləşməyə səbəb ola bilər. Komitə elmi ictimaiyyətlə əldə olunmuş konsensusa uyğun olaraq qeyd edir ki, fərdin DNT quruluşu ilə onun etnik və ya milli mənsubiyyəti arasında birbaşa əlaqə yoxdur. Bu səbəbdən, Komitə dövlətlər və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən, xüsusilə də sərhəd yoxlamaları zamanı DNT profilləşməsindən istifadəni pisləyir. Bundan əlavə, DNT profilləşməsinin nəticələri hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən müəyyən etnik azlıqların zorakılığa daha çox meyilli olduğu barədə yalan iddialar irəli sürmək üçün istifadə edilir və bu da öz növbəsində bu qrupların ayrı-seçkilik xarakterli polis təcrübəsinə məruz qalmasına səbəb olur.³⁴

VIII. Təvsiyələr

37. İrqi profilləşmə problemini həll etmək üçün hökumətlər, hüquq-mühafizə orqanları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən müxtəlif strategiyalar qəbul edilmişdir. Komitə hesab edir ki, bu strategiyalar dövlətlər və digər subyektlərə verilən təvsiyələr üçün əsas təşkil edir.

A. Qanunvericilik və siyasət tədbirləri

38. İlk şərt olaraq və digər tədbirlərin əhəmiyyətini azaltmadan, irqi profilləşmə ilə səmərəli mübarizə aparmaq üçün, ayrı-seçkiliyi qadağan edən hərtərəfli qanunvericiliyin, o cümlədən mülki və inzibati hüququn, habelə cinayət hüququnun olması zəruridir. Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən irqi profilləşmə hallarını aşkar edən və qadağan edən qanunlar və siyasətlər hazırlamalı və onları effektiv şəkildə həyata keçirməlidirlər. Bu cür tədbirlər daxili siyasətlərin, o cümlədən standart əməliyyat prosedurlarının və davranış normalarının insan hüquqları standartlarına və prinsiplərinə uyğun olmasını təmin edən hüquq-mühafizə orqanları üçün aydın təlimatlarla müşayiət olunmalıdır. Dövlətlər

³³ Bax: Joy Buolamwini və Timnit Gebru, "Gender shades: intersectional accuracy disparities in commercial gender classification", *Proceedings of Machine Learning Research*, vol. 81 (2018) on the proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency; və Inioluwa Deborah Răji və Joy Buolamwini, "Actionable auditing: investigating the impact of publicly naming biased performance results of commercial AI products" (2019), Conference on Artificial Intelligence, Ethics, and Society.

³⁴ Ruha Benjamin, *Race After Technology: Abolitionist Tools for the New Jim Code* (Polity, 2019).

həmçinin irqi profilləşməyə imkan verən və ya onun tətbiqini asanlaşdıran hansı qanun və normativ aktların mövcud olduğu barədə düşünməlidirlər. Onlar bu cür qanunları müəyyən etmək üçün araşdırmalar aparmalı və müvafiq olaraq onlarda dəyişiklik etməli və ya ləğv etməlidirlər.

39. İştirakçı Dövlətlər irqi profilləşmənin qarşısını almaq üçün hüquq-mühafizə orqanlarının müvafiq qruplarla məsləhətləşmələr əsasında dəqiq standartlara malik həbs və axtarış təcrübələri ilə bağlı ətraflı təlimatlar hazırlamasını təmin etməlidirlər. Onlar həm daxili, həm də kənar effektiv, müstəqil monitorinq mexanizmləri yaratmalı və qanun pozuntuları baş verdikdə müvafiq tədbir görmək üçün intizam tədbirləri nəzərdə tutmalıdırlar. Onlar həmçinin daxili siyasət və təcrübələrdəki boşluqları müəyyənləşdirmək üçün müstəqil ekspertlərin köməyi ilə dövrü auditlər aparmalıdırlar. Bu cür prosedurların nəticələri ilə bağlı şəffaflıq israrla tövsiyə olunur, çünki bu, hüquq-mühafizə orqanlarının hesabatlılığını və hədəf auditoriya və icmalar tərəfindən onlara olan etimadı artırma bilər.

40. Konvensiyanın 6-cı maddəsinə uyğun olaraq, iştirakçı Dövlətlər öz yurisdiksiyaları daxilində hər bir şəxsi Konvensiyaya zidd olaraq onun insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını pozan hər hansı irqi ayrı-seçkilik aktlarına qarşı effektiv müdafiə və müdafiə vasitələri, eləcə də bu cür ayrı-seçkilik nəticəsində dəymiş hər hansı zərər müqabilində ədalətli və adekvat kompensasiya tələb etmək hüququ ilə təmin etməlidir.

41. İştirakçı Dövlətlərə hakimiyyət orqanları, icmalar, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, o cümlədən ayrı-seçkiliyin kəşifən formaları ilə qarşılaşan qrupların təmsilçiləri və milli insan hüquqları institutları arasında əməkdaşlıq modellərini təşviq etməklə qurbanların maraqlarına yönəlmiş yanaşmaları qəbul etmək və öz xidmət orqanlarının işini səmərəli şəkildə əlaqələndirmək tövsiyə edilir. Komitə Konvensiyanın 5 (a) bəndi ilə 6-cı maddəsi arasında qarşılıqlı əlaqəni vurğulayır və qeyd edir ki, cinayət təqibi prosesində irqi profilləşmənin güclənməsinin qarşısını almaq məqsədilə məhkəmə orqanları və ədalət mühakiməsini həyata keçirən digər orqanlarla səmərəli məsləhətləşmələr aparılmalı və onları bu cür proseslərə cəlb etməlidir.

B. İnsan hüquqları sahəsində təhsil və hazırlıq

42. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanları üçün qərəzli münasibətin onların işinə təsiri barədə məlumatlılığı artıran və ayrı-seçkiliyə yol verilməyən davranışın necə təmin olunacağını nümayiş etdirən ixtisaslaşdırılmış, icbari təlim proqramları hazırlamaladırlar. Mümkün olduğu qədər, bu cür təlimlərin hazırlanması və keçirilməsinə adı bədnam olmuş qrupların nümayəndələri, o cümlədən ayrı-

seçkilinin kəşifən formaları ilə üzləşən şəxslər cəlb edilməlidir. Hüquq-mühafizə orqanları polis vəzifələrinin yerinə yetirilməsi zamanı ayrı-seçkilik və qərəzliliyə qarşı mübarizə mövzusunda xidmət yerində təşkil olunan təlimlərə bu cür stereotiplərin və qərəzliliyin baş verə biləcəyi hallarda polisin fərziyyələrini məhdudlaşdırmaq və məsuliyyəti artırmaq məqsədilə institusional tədbirlərin də əlavə olunmasını təmin etməlidirlər. Bundan əlavə, dəyişən münasibət və davranışlara təlimin məhdud təsiri ilə bağlı narahatlıqları nəzərə alaraq, ayrı-seçkiliyə və qərəzliliyə yol verilməməsinə həsr olunan təlimlər mütəmadi olaraq qiymətləndirilməli və istənilən təsirə malik olmasını təmin etmək üçün yenilənməlidir.

43. Həm süni intellekt üzrə mütəxəssislər, həm də məlumatları təfsir edən vəzifəli şəxslər irqi qərəzliliyi ehtiva edən və ya onunla nəticələnən biləcək məlumatların daxil edilməsinin qarşısını almaq üçün əsas hüquqlar haqqında aydın təsəvvürə malik olmalıdırlar. İştirakçı Dövlətlər məlumatları təfsir edən mütəxəssislər və vəzifəli şəxslər, ədliyyə işçiləri və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları və digərləri üçün irqçilik və irqi ayrı-seçkilik mövzusunda təlim keçirməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər irqi ayrı-seçkiliyi qadağan edən məcburi şərtlərə əsaslanan satınalma siyasəti işləyib hazırlamalıdırlar.

44. İştirakçı Dövlətlər milli insan hüquqları institutları və ixtisaslaşmış qurumlarla əməkdaşlıq etməklə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının alqoritmik qərəzlilik və yeni texnologiyalar üzrə hazırlıq keçməsinə təşviq etməlidirlər.

45. İnsan hüquqları üzrə təhsil və təlim polis əməkdaşlarının ayrı-seçkiliyə yol verməməsinə təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Milli insan hüquqları institutları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə əməkdaşlıq etməklə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının hazırlanması, ayrı-seçkiliyə səbəb ola biləcək yeni texnologiyaların auditində və praktikada digər risklərin müəyyən edilməsində aparıcı rol oynaya bilərlər.³⁵

C. İşə qəbulla bağlı tədbirlər

46. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanlarının xidmət göstərdikləri əhalinin tərkibini əks etdirən, işçi qüvvəsinin rəngarəngliyini təşviq edən işə götürmə, işdə saxlama və vəzifəyə yüksəltmə strategiyaları işləyib hazırlanmasını təmin etməlidirlər. Bu cür strategiyalara daxili kvotaların müəyyənləşdirilməsi və etnik azlıqlardan işə qəbul proqramının hazırlanması daxil ola bilər. Bu, qərar qəbulu zamanı daha az

³⁵ Nikaraquanın töhfəsi.

qərəzliliyə nail olmaq məqsədi ilə qurumdaxili mədəniyyətə və işçilərin münasibətinə müsbət təsir göstərə bilər.

47. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanlarının işə qəbul və işdə irəli çəkilmə siyasətini mütəmadi olaraq qiymətləndirməsini təmin etməli və zəruri hallarda xüsusilə din, cins və gender, cinsi oriyentasiya, əlillik və yaşa görə ayrı-seçkiliyin kəşifən formaları ilə üzləşən müxtəlif milli və ya etnik azlıqların və qrupların nümayəndələrinin hüquq-mühafizə orqanlarında kifayət qədər təmsil olunmamasını səmərəli şəkildə aradan qaldırmaq üçün müvəqqəti xüsusi tədbirlər görməlidirlər.

D. Polisin əhali ilə işi

48. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən müxtəlif icmaların özünəməxsusluğunu, dinamikasını və ehtiyaclarını nəzərə almaq məqsədilə irqi ayrı-seçkiliklə üzləşən fərdlər və qruplarla səmərəli qarşılıqlı əlaqə üçün strategiyaların işlənilib hazırlanmasını təmin etməlidir. Bu, ünsiyyəti yaxşılaşdırmağa və inamsızlıq və irqi profilləşmə səviyyəsini azaltmağa kömək etməlidir. Polislə icma arasında dialoq icma liderləri ilə məhdudlaşmamalıdır, çünki bir çox qruplar, o cümlədən qadınlar icma liderləri səviyyəsində kifayət qədər təmsil olunurlar və onların spesifik narahatlıqları nəzərə alınmaqla məqsədyönlü məlumat-təşviqat işinə ehtiyac ola bilər. Ən çox polis hərəkətlərinin obyektivi olan gənclər əyani nümunə kimi götürülə bilər.

49. İştirakçı Dövlətlər polis və digər hüquq-mühafizə orqanlarından daxil olan ictimai məlumatlarının etibarlı və obyektiv statistikaya əsaslanmasını və ayrı-seçkiliyə məruz qalan etnik qruplara qarşı stereotipləri və qərəzliliyi artırmamasını təmin etmək üçün tədbirlər görməlidirlər. Bundan əlavə, iştirakçı Dövlətlər ehtimal olunan cinayətkarlar haqqında irq, dərinin rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyətə əsaslanan məlumatları açıqlamaqdan çəkinməlidirlər (əgər bu cür açıqlama ciddi zərurət deyilsə və, məsələn, axtarış elan edildiyi halda qanuni məqsədə xidmət etmirsə).

E. Ayrı-ayrı məlumatlar

50. İştirakçı Dövlətlər irqi ayrı-seçkiliyin qadağan olunmuş əsasları, o cümlədən onun kəşifən formaları, habelə hüquq-müdafizə tədbirlərinin səbəb və nəticələri haqqında məlumatları özündə əks etdirən sənədlərin yoxlanılması, nəqliyyat vasitələrinin dayandırılması və sərhədi keçərkən axtarıqların aparılması kimi müvafiq hüquq-mühafizə praktikalarına dair kəmiyyət və keyfiyyət məlumatlarını toplamalı və

onlara nəzarət etməlidirlər. Bu cür təcrübələr nəticəsində yaranan anonimləşdirilən statistik məlumatlar ictimaiyyətə təqdim edilməli və yerli icmalarla müzakirə edilməlidir. Məlumatların toplanması insan hüquqları standartlarına və prinsiplərinə, məlumatların qorunması qaydalarına və şəxsi həyatın toxunulmazlıq zəmanətlərinə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Bu məlumatlar sırf təyinatı üzrə istifadə edilməlidir.

51. İştirakçı Dövlətlər, həmçinin fiziki şəxsə aid müəyyən şəxsi aspektləri qiymətləndirmək, xüsusilə də həmin şəxsin məşğuliyyəti, iqtisadi vəziyyəti, sağlamlığı, şəxsi istəkləri, maraqları, etibarlılığı, davranışları, yeri və ya səfərləri ilə bağlı aspektləri təhlil etmək və ya proqnozlaşdırmaq üçün fərdi məlumatların istifadəsi zamanı onları avtomatlaşdırılmış emal formalarından istifadə etməkdən çəkinməlidirlər.³⁶

F. Hesabatlılıq

52. İştirakçı Dövlətlər vətəndaşlardan irqi ayrı-seçkilik, irqçilik və irqi və etnik profilləşmə ilə bağlı şikayətlərin qəbulu üçün hüquq-mühafizə orqanlarından və digər əlaqədar qurumlardan asılı olmayan hesabatlılıq mexanizmi yaratmalıdırlar.³⁷ Bu cür bir mexanizm şikayətləri operativ və effektiv şəkildə araşdırmaq və vətəndaş cəmiyyəti və insan hüquqlarını müşahidə edən orqanlarla birgə işləmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. O, həmçinin məlumatların qorunmasına dair müddəalara və insan hüquqları standartlarına uyğun olaraq öz nəticələri barədə ictimaiyyətə hesabat verməlidir. Bu cür mexanizmlər kəşifən ayrı-seçkilik hallarında əlilliyi olan şəxslərin xüsusi ehtiyaclarını nəzərə almalıdır.

53. İştirakçı Dövlətlər ayrı-seçkilik yaradan davranışın qarşısını almaq üçün hüquq-mühafizə orqanları daxilində, eləcə də onlardan kənarında nəzarət mexanizmləri yaratmalıdırlar; bu cür mexanizmlər irqi profilləşmə ilə mübarizə və onun qarşısını almaq üçün daxili təlimatlar, siyasətlər və qaydalar hazırlamalı və onları pozan vəzifəli şəxslərə qarşı intizam tədbirləri həyata keçirməklə daxili hesabatlılığı təmin etməlidir.

³⁶ Avropa Parlamentinin və Şurasının səlahiyyətli orqanlar tərəfindən cinayət əməllərinin qarşısının alınması, istintaqı, aşkarlanması və ya təqibi və ya cinayət cəzalarının icrası məqsədilə şəxsi məlumatların işlənməsi və bu cür məlumatların sərbəst hərəkəti ilə əlaqədar fiziki şəxslərin müdafiəsi və Şuranın Çərçivə Qərarının ləğvi haqqında 27 aprel 2016-cı il tarixli 2016/680 sayılı direktivi, 3 (4) bəndi.

³⁷ İrqçilik və Dözümsüzlüyə qarşı Avropa Komissiyası, 11 sayılı ümumi siyasət tövsiyəsi, paraqraf 10 və izahatlar.

54. Hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən irqi profilləşmə halları beynəlxalq insan hüquqları standartlarına uyğun olaraq səmərəli şəkildə araşdırılmalıdır. Günahkar şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməli və təqsirli bilinərsə, onlara müvafiq cəzalar verilməli və zərərçəkənlərə kompensasiya ödənilməlidir.

55. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə orqanları daxilində yüksək vəzifəli məmurların öz qurumları daxilində ayrı-seçkiliyə yol verməyən siyasət və təcrübələri təşviq etmələrini, işçilərin davranışlarına ciddi şəkildə nəzarət etmələrini və daxili, müstəqil nəzarət mexanizmi vasitəsilə işçiləri qanun pozuntularına görə məsuliyyətə cəlb etmələrini təmin etməlidirlər.³⁸ Bu fəaliyyətlər qərar qəbul etmə və işçilərin təcrübələri haqqında məlumatların mövcudluğu və təhlili vasitəsilə dəstəklənə bilər. Yüksək vəzifəli məmurlar həmçinin həssas qruplara və icmalara qeyri-mütənasib təsir göstərə biləcək terrorizmlə mübarizə də daxil olmaqla qanunvericiliyin tətbiqinin və operativ tədbirlərin təsirini nəzərdən keçirməlidirlər.

56. Milli insan hüquqları institutlarına və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına irqi profilləşmə hadisələrini izləmək və bu cür profilləşmə qurbanlarına kömək etmək tövsiyə olunur. Onlar ictimai məlumatlılığı artırmalı, öz fəaliyyətlərinin nəticələrini ictimaiyyətə çatdırmalı, islahatlar üçün vasitəçilik etməli və hüquq-mühafizə orqanları və digər milli və yerli qurumlarla konstruktiv qarşılıqlı əlaqə yaratmalıdırlar.

57. Beynəlxalq və regional insan hüquqları mexanizmləri, milli insan hüquqları institutları və bərabərlik məsələləri ilə məşğul olan orqanlar, vətəndaş cəmiyyəti qrupları və ictimaiyyətin nümayəndələri hüquq-mühafizə orqanlarının ayrı-seçkilik praktikası ilə bağlı şikayət etmək imkanına malik olmalıdırlar. İctimaiyyət üzvləri müstəqil mexanizmlər vasitəsilə şikayət edə bilməlidirlər.

G. Süni intellekt

58. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə məqsədləri üçün istifadə edilən alqoritmik profilləşmə sistemlərinin beynəlxalq insan hüquqları hüququna tam uyğun olmasını təmin etməlidirlər. Bu məqsədlə, iştirakçı Dövlətlər bu cür sistemləri satın almadan və ya tətbiq etməzdən əvvəl onlardan istifadənin məqsədini müəyyən etmək və insan hüquqlarının pozulmasının qarşısını alan parametrləri və zəmanətləri mümkün qədər dəqiq tənzimləmək üçün müvafiq qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlər görməlidirlər. Bu cür tədbirlər, xüsusilə, alqoritmik profilləşmə sistemlərinin tətbiqinin ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququ, qanun qarşısında bərabərlik hüququ, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ, təqsirsizlik prezumpsiyası, yaşamaq hüququ, şəxsi toxunulmazlıq hüququ, hərəkət azadlığı, dinc toplaşmaq və birləşmək

³⁸ Yuxarıdakı 53-cü bəndə baxın.

azadlığı, əsassız həbslərdən və digər müdaxilələrdən müdafiə və səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrindən faydalanmaq hüququna xələl gətirməməsini təmin etməyə yönəldilməlidir.

59. İştirakçı Dövlətlər sifətin tanınması texnologiyasından istifadə etməzdən əvvəl onun insan hüquqlarına potensial təsirlərini diqqətlə qiymətləndirməlidirlər ki, bu da məlumatların toplanmasının kifayət qədər iştirakçılığa əsaslanmaması səbəbindən yanlış identifikasiyaya səbəb ola bilər. Bu cür texnologiyalar milli səviyyədə tətbiq olunmazdan əvvəl iştirakçı Dövlətlər dərindən rənginə əsaslanan hər hansı potensial yanlış identifikasiya və profilləşmə hallarını azaltmaq üçün müxtəlif əhali qruplarını təmsil edən şəxslərin iştirakı ilə müstəqil nəzarət orqanının nəzarəti altında pilot rejimdə tətbiqi nəzərdən keçirməlidir.

60. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə məqsədləri üçün istifadə olunan alqoritmik profilləşmə sistemlərinin şəffaflıq məqsədilə tətbiq olunmasını təmin etməli və tədqiqatçılara və vətəndaş cəmiyyətinə proqram kodlarına daxil olmaq və onları yoxlamağa imkan verməlidir. Bu sistemlərin həyat dövrü ərzində insan hüquqlarına təsirlərinin davamlı şəkildə qiymətləndirilməsi və monitorinqi aparılmalıdır və iştirakçı Dövlətlər insan hüquqlarına risk və ya zərərlər müəyyən edildikdə, müvafiq yumşaldıcı tədbirlər görməlidirlər. Bu proseslər çərçivəsində alqoritmik profilləşmənin irq, dərindən rəngi, mənşə və ya milli və ya etnik mənsubiyyət kimi əlamətlər və onların din, cins və gender, cinsi oriyentasiya və cinsi kimlik, əlillik, yaş, miqrasiya statusu və əmək və ya digər vəziyyətlər də daxil olmaqla digər əlamətlərlə çarpaz kəsişməsi əsasında potensial və faktiki ayrı-seçkilik təsirləri araşdırılmalıdır. Bu cür araşdırmalar mümkün olduqda qeyd olunan sistemlərin işlənilib hazırlanmasından və ya satın alınmasından əvvəl və ən azı istismara verilməsindən əvvəl və bütün istifadə müddəti ərzində aparılmalıdır. Bu cür proseslərə yerli əhaliyə təsirlərin qiymətləndirilməsi daxil edilməlidir. Potensial və ya faktiki təsirə məruz qalan qruplar və müvafiq ekspertlər qiymətləndirmə və təsirin azaldılması proseslərinə cəlb edilməlidir.

61. İştirakçı Dövlətlər alqoritmik profilləşmə sistemlərindən istifadə olunduqda şəffaflığı təmin etmək üçün bütün müvafiq tədbirləri görməlidirlər. Buraya bu cür sistemlərdən istifadənin ictimaiyyətə açıqlanması və sistemlərin işləmə prinsipləri, istifadə edilən məlumat dəstələri və insan hüquqlarına mənfi təsirlərin qarşısının alınması və ya azaldılması üçün görülən tədbirlər haqqında məzmunlu izahatlar daxildir.

62. İştirakçı Dövlətlər müstəqil nəzarət orqanlarının dövlət sektoru tərəfindən süni intellekt alətlərinin istifadəsinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malik olmasını təmin etmək üçün tədbirlər görməli və onların bərabərsizlikləri artırmaması və ya ayrı-seçkilik yaradan nəticələr verməməsini təmin etmək üçün Konvensiyaya uyğun

olaraq hazırlanmış meyarlar əsasında qiymətləndirməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər həmçinin çatışmazlıqları müəyyənləşdirmək və vəziyyəti düzəltmək üçün lazımi tədbirlər görmək məqsədilə bu cür sistemlərin fəaliyyətinin mütəmadi olaraq monitorinqini və qiymətləndirilməsini təmin etməlidirlər. Bu və ya digər texnologiyanın qiymətləndirilməsinin nəticələri yüksək ayrı-seçkilik riskinin və ya digər insan hüquqları pozuntularının mövcud olduğunu aşkar edərsə, iştirakçı Dövlətlər bu cür texnologiyadan istifadənin qarşısını almaq üçün tədbirlər görməlidirlər.

63. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə sahəsində süni intellekt sistemlərinin özəl sektor tərəfindən layihələndirilməsi, quraşdırılması və tətbiqinin insan hüquqlarının müdafiəsi standartlarına uyğun olmasını təmin etmək üçün tədbirlər görməlidirlər. İştirakçı Dövlətlər həmçinin irqi ayrı-seçkiliyə və ya ümumiyyətlə, ayrı-seçkiliyin Konvensiyanı poza biləcək hər hansı digər formasına gətirib çıxara biləcək alqoritmlərin proqramlaşdırılması, istifadəsi və kommersiyalaşdırılması zamanı şirkətlərin riayət etməli olduqları təlimatların və davranış kodeksinin qəbulunu və vaxtaşırı yenidən baxılmasını təmin etməlidirlər.

64. İştirakçı Dövlətlər alqoritmlərin işlənilib hazırlanması, öyrənilməsi, marketinqi və istifadəsi prosesində dövlət sektoru orqanlarının, özəl biznes müəssisələrinin və digər müvafiq təşkilatların: (a) bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipinə riayət etmələrini və insan hüquqları aspektində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı Rəhbər Prinsiplərə (xüsusilə 1–3, 11 və 24-cü rəhbər prinsiplərə) uyğun olaraq ümumiyyətlə insan hüquqlarına hörmət etmələrini; (b) ehtiyatlılıq prinsipinə və şəffaflığı təmin etmək üçün qəbul edilmiş hər hansı inzibati və ya qanunvericilik tədbirinə hörmətlə yanaşmalarını; (c) hüquq-mühafizə orqanlarının fiziki şəxslər haqqında şəxsi məlumatlara çıxışı olub-olmadığını ictimaiyyətə açıqlamalarını; və (d) Konvensiya ilə qorunan sosial qruplara qeyri-bərabər və ya qeyri-mütənasib təsirlərə yol verməmələrini təmin edən normativ aktlar qəbul etməlidirlər.

65. İştirakçı Dövlətlər alqoritmik qərəzliliyin bütün hallarının lazımi qaydada araşdırılmasını və sanksiyaların tətbiq olunmasını təmin etməlidirlər.

66. İştirakçı Dövlətlər hüquq-mühafizə məqsədləri üçün alqoritmik profilləşmə sistemlərini işləyib hazırlayan, satan və ya istismar edən şirkətlərin risklərin müəyyənləşdirilməsi vasitəsilə insan hüquqlarına riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə sosiologiya, politologiya, informatika və hüquq kimi müxtəlif sahələrin mütəxəssislərini cəlb etmək öhdəliyi daşmasını təmin etməlidirlər. Bu məqsədlə, iştirakçı Dövlətlər şirkətləri insan hüquqlarına riayət etmək üçün lazımi ekspertizalar həyata keçirməyə təşviq etməlidirlər. Ekspertiza proseslərinə bunlar daxildir: (a) insan hüquqlarına hər hansı faktiki və ya potensial mənfi təsirləri müəyyənləşdirmək və analiz etmək üçün qiymətləndirmələrin aparılması; (b) bu qiymətləndirmələrin

inteqrasiya olunması və müəyyən edilmiş insan hüquqlarına mənfi təsirlərin qarşısının alınması və yumşaldılması üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi; (c) görülən tədbirlərin effektivliyinin izlənilməsi; və (d) insan hüquqlarına təsirlərlə əlaqədar hansı tədbirlərin görüldüyünə dair rəsmi məlumatların təqdim edilməsi.³⁹

67. İnsan hüquqlarına mənfi təsirlərin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi, qarşısının alınması və yumşaldılması prosesində şirkətlər yuxarıda 27-ci paragrafda qeyd olunan məlumatlarla bağlı amillərə xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Ayrı-seçkilik yaradan nəticələrin və insan hüquqlarına digər mənfi təsirlərin qarşısını almaq üçün təlim məlumatları seçilməli və modellər hazırlanmalıdır. Bundan əlavə, şirkətlər alqoritmik profilləşmə sistemlərini işləyib hazırlayan qruplarda müxtəliflik, ədalətlik və inklüzivlik təmin etməlidirlər. Şirkətlər həmçinin alqoritmik profilləşmə sistemlərinin müstəqil üçüncü tərəf auditləri üçün açıq olmasını təmin etməlidirlər.⁴⁰ Ayrı-seçkilik və ya digər insan hüquqları pozuntuları riski çox yüksək qiymətləndirildikdə və ya dövlət tərəfindən planlaşdırılan və ya gözlənilən istifadə növünün xarakteri də daxil olmaqla bu riski azaltmaq qeyri-mümkün olduqda, özəl sektor subyektləri alqoritmik profilləşmə sistemini satmaqdan və ya istifadə etməkdən çəkinməlidirlər.

68. İştirakçı Dövlətlər süni intellektlə bağlı irqi ayrı-seçkilik hallarını, habelə onların qarşısının alınması tədbirlərini, sanksiyaları və hüquqi müdafiə vasitələrini sənədləşdirməli və bu məlumatları Komitəyə təqdim etdikləri hesabatlarla daxil etməlidirlər.

69. İnsan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan orqanlar, iştirakçı Dövlətlər, milli insan hüquqları institutları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları araşdırmalar aparmalı və onların nəticələrini yaymalı, süni intellektin tətbiqi, eləcə də insan hüquqları və maşın təliminin etik aspektləri ilə əlaqədar yaranan irqi qərəzləri aradan qaldırmaq və Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv edilməsi haqqında Beynəlxalq Konvensiya prizmasından alqoritmiklərin proqramlaşdırılması və öyrədilməsi proseslərinin interpretasiyası və şəffaflığı baxımından müvafiq meyarları müəyyənləşdirməlidirlər.

---

³⁹ A/HRC/39/29, paragraf 45; İnsan hüquqları aspektində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəhbər prinsipləri, rəhbər prinsiplər 17-21. Həmçinin bax: "Amnesty International" və "Access Now", Toronto Bəyannaməsi: Maşın öyrənmə sistemlərində bərabərlik hüququnun və ayrı-seçkiliyə yol verməmək hüququnun qorunması.

⁴⁰ Bax: Toronto Bəyannaməsi: Maşın öyrənmə sistemlərində bərabərlik hüququnun və ayrı-seçkiliyə yol verməmək hüququnun qorunması.

INSAN HÜQUQLARI

